

Statens Avissamling i Århus

Af Svend Larsen

Baggrund

»Avisplagen« – det udtryk brugte Statsbibliotekets overbibliotekar Vilhelm Grundtvig i 1910 i en status over pligtafleveringen til Statsbiblioteket, Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket i København.¹ Grundtvig mente, at den store mængde (»en syndflod«) danske tryksager nemt kunne blive en dødvægt. Bibliotekerne ville få store samlinger, som nok ville blive kilder for »bogarkæologien«, men som ville tage kræfter fra mere presserende nutidige opgaver. Han tilkendte nok aviserne stor værdi som kilder til oplysning om og forståelse af samfundet og dets udvikling. Men avisernes form og størrelse gav særlige problemer med indbinding og opbevaring, og han så derfor frem til, at aviserne blev skilt ud fra bibliotekerne. Lidt ironisk er det, at netop Vilhelm Grundtvig blev øverste chef for den institution, som blev skabt for at fjerne »plagen«.

På daværende tidspunkt skulle avistrykkerierne aflevere fire eksemplarer af hver avis. Det kongelige Bibliotek skulle have to eksemplarer af alle aviser, Statsbiblioteket skulle have ét eksemplar, Universitetsbiblioteket i København skulle have ét eksemplar af de københavnske aviser og landsarkiverne i København, Odense og Viborg skulle have ét eksemplar af aviserne i deres respektive landsdele. Pligtafleveringen til arkiverne var kommet i stand ved oprettelsen af landsarkiverne i 1889, og arkiverne havde derfor en anseelig mængde aviser. I arkiverne var man ikke begejstret for denne ordning. Man mente nok, at aviserne var værdifulde som kildemateriale. Men man mente ikke, at indsamling og opbevaring af trykt

Svend Larsen, overbibliotekar, cand.mag.; Statsbiblioteket, Universitetsparken, 8000 Århus C.

materiale var en arkivopgave.² Det var imidlertid Statsbiblioteket med Vilhelm Grundtvig i spidsen, der pressede på for en nyordning.

Den umiddelbare grund til det var, at Statsbiblioteket i 1910 havde modtaget størstedelen af Det kgl. Biblioteks avisdoubletter fra perioden ca. 1820-1902. Den meget store mængde gav plads- og håndteringsproblemer for biblioteket, der i forvejen havde problemer med at få orden på de store mængder bøger, det modtog ved oprettelsen i 1902, samt problemer med at klare den voksende benyttelse.³

Grundtvig rettede flere henvendelser til ministeriet om sagen. Hans løsningsforslag havde tre elementer: (1) oprettelse af et særskilt »avisdepot« eller avisbibliotek, som skulle overtage arkivernes og nogle af bibliotekernes aviser, (2) reduktion af det antal eksemplarer der afleveres og (3) afhændelse af doubletter. På Grundtvigs foranledning lavede ministeriet i 1912-13 en skriftlig høring om sagen, idet Det kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket, Rigsarkivet og de daværende tre landsarkiver blev bedt om en udtalelse. Alle høringssvarene støttede forslaget om at oprette en særskilt avissamling. Kun de tre landsarkivarer (Hornemann i København, Saxild i Viborg og Wad i Odense) kunne støtte, at antallet af pligtafleverings-eksemplarer blev sat ned til tre, og ingen gik ind for Grundtvigs forslag om, at man reducerede avismængden ved at tilbyde doubletter til de kommuner, hvor avisen var udgivet.⁴

Ret specielt er rigsarkivar V. A. Sechers høringssvar. Han kritiserer forholdene ved Statsbiblioteket (f.eks. at man har prioriteret hensynet til udlånsvirksomheden over indbinding af de mange aviser), og han benytter lejligheden til at harcelere over sine kolleger. Pladsmangelen var til dels selvforskyldt, idet man ved opførelse af arkiver og biblioteker »har givet efter for Arkitekternes Tilbøjelighed til at anvende en uforholdsmæssig Del af Byggesummen til Bygningernes ydre og indre Udsmykning paa Bekostning af disses Rummelighed og Udvidelsesmulighed. Det er formentlig paa Tide, at der over for Arkitektherredømmet indtræder en Reaktion, som stiller Biblioteks- og Arkivbygningers Rummelighed i første Linje og i høj Grad simplificerer Kravene til ydre og indre Udsmykning«.

Secher sluttede i øvrigt sit votum med at påpege, at Det kgl. Biblioteks svar ikke var skrevet på papir af den af rigarkivaren foreskrevne type!

Grundtvig fik til opgave at bearbejde høringssvarene, og han foreslog i sin indstilling, at man arbejdede videre med den del af løsningen, der var bred enighed om, nemlig oprettelse af et »avisbibliotek«. Som hjemsted for en statslig avissamling var museet på Koldinghus flere gange blevet nævnt. Under behandlingen af sagen foreslog Grundtvig imidlertid, at samlingen blev placeret i Århus. Baggrunden for dette forslag var garnisonsomlægningen i 1913. Ved denne omlægning flyttedes en del militær væk fra Århus, og fodfolkskaserne i Høegh Guldbergsgade blev ledig.

I Kultusministeriet støttede man ideen, og i januar 1915 fremsatte indenrigsminister Rode forslag til *Lov om Statens Erhvervelse af den tidligere Fodfolkskaserne i Aarhus*. Med denne lov ville man løse to problemer: dels de pladsproblemer aviserne havde skabt, specielt i Statsbiblioteket og landsarkiverne, dels et mellemværende med Århus Kommune, som gjorde krav på erstatning ved flytning af garnisonen. Andre byer, som var berørt af garnisonsomlægningen, havde fået en kontant erstatning. I Århus' tilfælde kunne man ikke blive enige om beløbet, og nu foreslog man compensation ved overtagelse af det kommunalt ejede kaserneanlæg for 300.000 kr.

Under lovforslagets behandling gav avisspørgsmålet ikke anledning til megen diskussion. Indenrigsminister Rode bemærkede dog, at »man fra Statens Side maa finde, at det ikke er helt uheldigt, at adskilligt af det Papir, hvorpaa Aviserne trykkes, er af en saadan Beskaffenhed, at det ikke kan holde i al Evighed, thi hvis det kunde det, vilde det Tidspunkt sikkert komme, hvor det vilde være umuligt at opmagasinere de store Mængder Aviser«. ⁵ Den politiske bekymring over udgifterne til at bevare og opbevare bibliotekernes materialer er ikke af ny dato.

Lovgrundlaget

Loven om erhvervelse af kasernebygningerne blev vedtaget, og placeringen af statens avisdepot var dermed afgjort. Der var derimod ikke taget stilling til den fremtidige arbejdsdeling på området. I

Statens Avissamling var fra starten ikke nogen imponant institution. Her ses den beskedne indgang fra Høegh Guldbergsgade, hvor samlingen havde til huse 1916-64. Statsbiblioteket, billedsamlingen.

bemærkninger til lovforslaget hed det, at en del af kaserneanlægget (depotbygning og bøsse-magerbolig) stilles til rådighed for Statsbiblioteket som avismagasin for derved at spare en nødvendig tilbygning til biblioteket. I en henvendelse til ministeriet gjorde Grundtvig opmærksom på, at en rationel ordning af avis-spørgsmålet ikke kun var en sag for Statsbiblioteket, men også for Det kgl. Bibliotek og arkiverne. Han skitserede opgaver og organisation for avisdepotet, fremlagde budgetforslag og foreslog samlingen benævnt »Statens Avissamling i Aarhus«. ⁶

Ministeriet indkaldte derefter til en konference med deltagelse af overbibliotekarerne for Det kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Statsbiblioteket samt landsarkivar Hornemann (som havde tilsyn

med indbindingen af arkivernes aviseksemplarer). Som resultat af overvejelserne fremsatte kultusminister S. Keiser-Nielsen i februar 1916 forslag til *Lov om Statens Avissamling i Aarhus*.

Ifølge lovforslaget skulle aviserne stadig aflevere fire eksemplarer af hver avis. Ét eksemplar af alle aviser til Det kgl. Bibliotek, ét eksemplar af de københavnske aviser til Universitetsbiblioteket, og til den nye avissamling 2 eksemplarer af de københavnske aviser og tre eksemplarer af øvrige aviser. Landsarkiverne skulle aflevere de aviser, de havde modtaget, og Statsbiblioteket skulle ligeledes overføre sine aviser til den nye samling. Fra Det kgl. Bibliotek skulle overføres dubleteksemplaret fra 1902 og fremefter (den store mængde dubletter fra før 1902 var tidligere blevet overført til Statsbiblioteket, hvilket som nævnt var medvirkende til at sætte hele »avissagen« i skred). Samlingen skulle underlægges overbibliotekaren ved Statsbiblioteket som biblioteksfaglig ansvarlig. Som ansvarlig for det daglige arbejde skulle ansættes en avisforvalter, der skulle være bogbinder og forestå indbindingen af aviserne.

Behandlingen af lovforslaget var generelt præget af megen velvilje. Det spørgsmål, der blev drøftet mest, var spørgsmålet om eksemplartallet. Der var udbredt enighed om, at alle aviser, også små aviser og annonceblade, burde bevares som en værdifuld kilde for eftertiden. Derimod mente flere, at eksemplartallet burde indskrænkes, ellers ville man hurtigt få nye pladsproblemer. Ministeren fastholdt det foreslåede eksemplartal. Han henviste til, at de sagkyndige i arkiver og biblioteker fandt det vigtigt med »reserveeksemplarer« i betragtning af den dårlige papirkvalitet.⁷

I Landstinget blev forslaget sendt i udvalg. Udvalget bad blandt andet om beregninger af, om ikke det var billigere at udlicitere indbindingen. Det mente ministeriet ikke, når kvalitet og pris blev afvejet. Herefter indstillede udvalget lovforslaget til vedtagelse, men

Side 104-105:

Statens Avissamlings store magasinbygning var gennem den overdækkede gang forbundet med en mindre bygning, som rummede bogbinderværksted og læsesal samt forvalterbolig på kvisten. Magasinbygningen, tegnet af arkitekt C. Lange, stod færdig i 1879. Begge bygningerne er nu revet ned. Statsbiblioteket, billedsamlingen.

foreslog dog, at der blev nedsat en mindre kommission til at se på mulighederne for at begrænse omfanget af pligtafleveringen.⁸

Under Folketingets behandling af lovforslaget drøftedes avisforvalterens opgaver. Overbibliotekar Grundtvig havde allerede i sit forslag til organisering af avissamlingen gjort opmærksom på de mange krav, der måtte stilles til indehaveren af stillingen. Avisforvalteren skulle være en dygtig bogbinder, være pålidelig af hensyn til regnskaberne, være dannet og behagelig af hensyn til publikumsbetjeningen, og skulle også gerne være gift eller have kvindelige pårørende boende hos sig af hensyn til rengøring og opvarmning! Folketinget fandt også, at det var store krav at stille, og forhøjede den foreslåede årsløn med 200 kr. Med dette som eneste ændring blev lovforslaget vedtaget 17. maj 1916.

Denne lov (og bekendtgørelse nr. 406 af 28. december 1916) er stadig grundlaget for samlingens drift, dog med to senere ændringer. I 1925 kom der en ny *Lov om Pligtaflevering af Aviser til Statens Samlinger*. Med denne lov blev antallet af eksemplarer reduceret som foreslået af Vilhelm Grundtvig allerede i 1912. Efter denne lov får Det kgl. Bibliotek og Statens Avissamling hver ét eksemplar af alle aviser, og Universitetsbiblioteket ét eksemplar af de københavnske aviser. Loven var et resultat af arbejdet i det biblioteksudvalg, der blev nedsat i 1924.⁹

I 1939 blev det bestemt, at kun Statens Avissamling skal modtage aflæggere (aftryksblade).¹⁰

En særlig materialekategori, der dog ikke er nævnt særskilt i love og bekendtgørelser, er det vi i dag kalder distriktsblade (tidligere benævnt lokale annonceblade). De er siden samlingens start modtaget og opbevaret i Statens Avissamling, mens der er huller i de københavnske bibliotekers bestand af denne materialekategori. Således kasserede Det kgl. Bibliotek i starten af 1950'erne en større mængde annonce- eller distriktsblade.¹¹ Efter kritik af denne praksis begyndte Det kgl. Bibliotek fra 1960 at bevare de storkøbenhavnske distriktsblade og senere også distriktsbladene fra provinsen.¹²

Statens Avissamling flytter ind. Demokratens fotograf var så heldig at være til stede, netop da ældre årgange af Demokraten blev båret ind! Manden i lys kittel er avisforvalter A. Jacobsen. Demokraten 24.3.1918.

Bygningen

Af kasernebygningerne overtog Statens Avissamling dels en depotbygning, dels den gamle bøsse-magerbolig. Depotbygningen i fire etager, 46 meter lang, 9 meter bred, blev indrettet til magasin med ca. 3200 hyldemeter. Magasinet kunne ikke opvarmes, og der var ikke elektrisk lys (og det var måske grunden til, at bygningen ikke blev beslaglagt af tyskerne under besættelsen!). En overdækket løbe-gang forbandt magasinet med bøsse-magerboligen. I denne var der indrettet bogbinderi, kontor og bolig for samlingens daglige leder, avisforvalteren, samt en læsestue med 8 læsepladser til publikum.

Det nyansatte personale fik installeret sig i en del af bygningerne.¹³ Men det trak ud med indretning af magasinet, da hæren fortsat havde brug for en del af bygningen som følge af krigstilstanden i Europa. På toårsdagen for lovens vedtagelse, 17. maj 1918, åbnedes samlingen for publikum. Forinden var der fra biblioteker og arkiver modtaget 18 jernbanevogne med aviser, i alt 203 tons.

Benyttelse

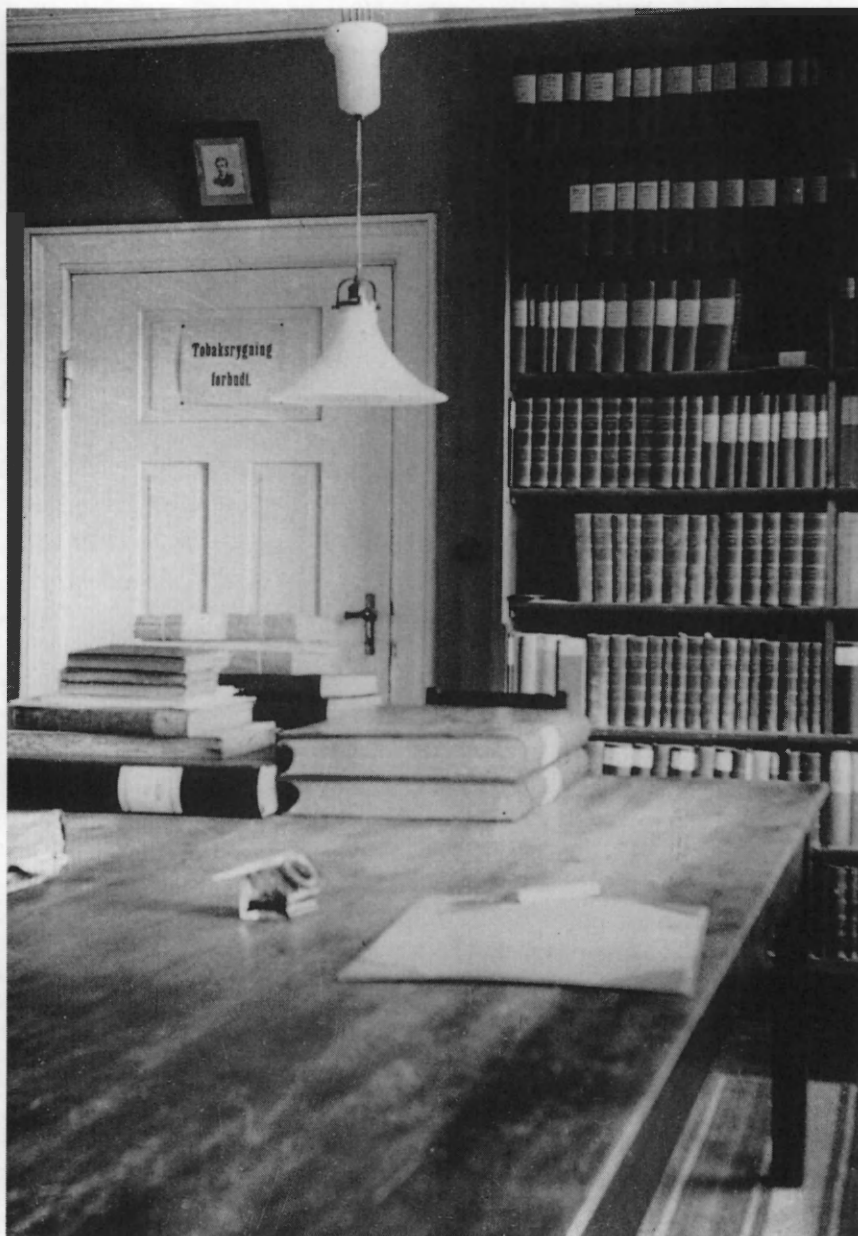
I en avisartikel fra åbningsåret beskrev Vilhelm Grundtvig, hvordan de »arme Aviser« – efter at være blevet smidt fra den ene samling til den anden og efter at have måttet døje kulde og hede og fugtighed og orm og al mulig elendighed – »nu endelig har fundet Ro i den lyse og venlige Plejestiftelse, der er bleven indrettet til dem i Aarhus«. ¹⁴ Ordvalget tyder ikke på, at man forventede den store benyttelse. Brugen var da også begrænset i starten: 1918 var der 115 besøgende, som benyttede 414 avisbind. Ti år senere var besøgstallet 675 og antal benyttede bind 1850 (jf. appendiks med oversigt over benyttelse).

Aviserne skulle som hovedregel benyttes i samlingens læsestue, der var åben på hverdage mellem 9 og 16. Som absolut undtagelse og kun efter skriftlig ansøgning til overbibliotekaren blev et avisbind sendt til benyttelse på et biblioteks eller arkivs læsestue. Dette vilkår var gældende i mange år, idet først mikrofilmene gjorde det forsvarligt at sende avisstof i større mængde rundt i landet.

Samlingen var indrettet til studiebrug. Man kunne ikke få dækket sit nyhedsbehov via avissamlingen, for pligtafleveringen skete kun to gange om året, hvorefter aviserne blev indbundet. I det omfang der var tid til det, foretog personalet eftersøgning i aviserne og lavede afskrifter. Det kostede 1,50 kr. pr. time. En gennemgang af lånesedlerne afslører i øvrigt ikke særlige forhold ved brugen. ¹⁵

Da avissamlingen blev oprettet, havde aviser ikke den status, de senere fik, hverken som dokumentationsmateriale eller som genstand for videnskabelig beskæftigelse. Presse- og medieforskning og Journalisthøjskole hører en senere tid til. Men blandt historikere var en ny holdning ved at trænge igennem. Allerede inden samlingen åbnede, gjorde historikeren og bibliotekar ved Statsbiblioteket Ejler Haugsted lokalhistorikere opmærksom på det meget værdifulde historiske stof, der lå gemt i aviserne. ¹⁶ Nogle år senere fremhævede P. Munch aviserne som en kildetype, der ville blive benyttet mere og mere, specielt til belysning af samtidshistorien. ¹⁷

Siden har aviserne fået en helt anden placering. Historiefagets emneområde er blevet bredere og omfatter emner, hvor aviserne er en

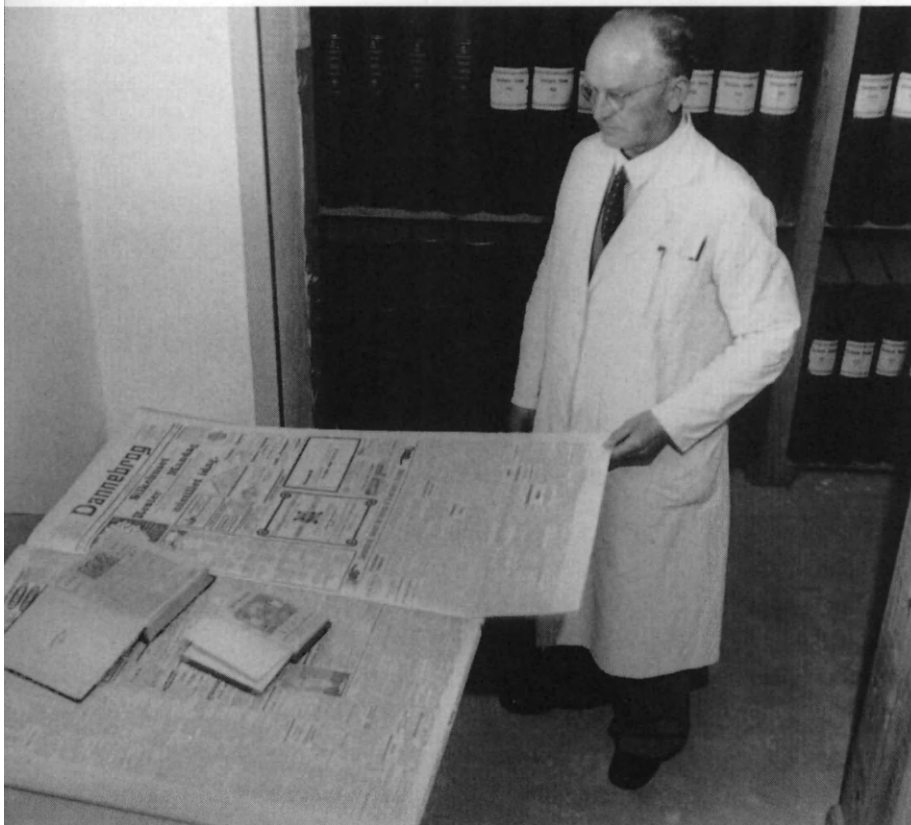
Avissamlingens læsestue med 8 pladser til publikum. Statsbiblioteket, billedsamlingen.

vigtig og i visse tilfælde den eneste kilde.¹⁸ I formidlingen af forskningens resultater spiller illustrationer en vigtig rolle, og også her har aviserne stor betydning. Endelig er aviserne blevet genstand for historisk forskning. For Danmarks vedkommende begynder denne udvikling for alvor i 1950'erne, hvor bl. a. Hakon Stangerup starter sit pionerarbejde for presseforskningen. Fra 1960'erne kan man nævne tre af de bøger, der blev udgivet af det daværende Institut for Presseforskning og Samtidshistorie i Århus: Tage Kaarsteds portræt af *Henrik Cavling som krigskorrespondent* (1960), L. Bindsløv Frederiksens værk om *Pressen under besættelsen* (1960) og H. P. Clausens fremstilling om *Aviser som historisk kilde* (1962). Siden da er denne litteratur vokset.

Som hovedværker må i denne sammenhæng fremhæves Niels Thomsen: *Dagbladskonkurrencen 1870-1970*, 1-2 (Kbh. 1972) og Jette D. Søllinge & Niels Thomsen: *De danske aviser 1634-1989*, 1-3 (Odense 1988-1991). Sidstnævnte er *værket* om de danske aviser; det bringer bl. a. oplysninger om bestanden af aviser i de store samlinger.

Benyttelsen af aviserne var præget af, at der ikke fandtes registre over indholdet. Sådanne registre blev efterlyst fra historikerside, allerede inden samlingen blev oprettet (rigsarkivar Secher foreslog at lade egnede straffefanger udføre arbejdet). Men ved oprettelsen af Avissamlingen blev der ikke afsat personale til denne opgave.¹⁹ Senere blev opgaven taget op af *Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi*. Dette institut blev oprettet i 1927 (med P. Munch som bestyrelsesformand). Blandt dets indsatsområder var registrering af socialhistorisk relevante artikler i danske aviser.²⁰ Det imponerende resultat blev registre på kartotekskort med oplysning om artikler i en række hovedstadsblade (bl. a. Berlingske Tidende, Politiken og Social-Demokraten). Statens Avissamling købte løbende kopi af kortene (1 øre pr. stk.). Det blev i alt til ca. 500.000 kort, som siden er overført til mikrofiche.

Siden er der i forskelligt regi udarbejdet registre som letter benyttelsen af avisstoffet. Den mest betydningsfulde af disse er uden tvivl *Avis-Kronik-Index*. I 1940 tog man i centralbiblioteket i Esbjerg

Avisforvalter V. A. Edvardsen, fotograferet i magasinet o. 1940. De skiftende formater gav problemer for indbinding og opbevaring. Statsbiblioteket, billedsamlingen.

initiativ til registrering af aviskronikker, og samtidig oprettedes en samling af de registrerede kronikker. I 1943 overtog Folkebibliotekernes Bibliografiske Kontor registreringen, og opgaven med udlån af kronikkerne blev overdraget til Statsbiblioteket med baggrund i bibliotekets funktion som overcentral for folkebibliotekerne. Registret laves i dag af Dansk BiblioteksCenter. Det hedder nu *Dansk Artikelindeks*, og er et fælles register over avisartikler, anmeldelser og tidsskriftartikler.

Benyttelsen af Aviskroniksamlingen er vokset støt siden starten

og udgør størstedelen af brugen af avisstof i Statsbiblioteket. Som det fremgår af oversigten nedenfor er brugen af avismaterialet vokset voldsomt over de seneste 20 år. Det skyldes først og fremmest udviklingen i uddannelsessystemet. På alle niveauer bruges avisstof som undervisningsmateriale og som grundlag ved opgaveskrivning. I bibliotekerne er aviserne derfor en vigtig materialekategori, og aviser er da også et emne i Danmarks Biblioteksskoles undervisning.

Dagligdag

Da avissamlingen åbnede i 1918, rummede den ca. 27.000 årgange aviser, langt størstedelen danske. Da der var modtaget aviser fra både Det kgl. Bibliotek, Statsbiblioteket og landsarkiverne, var der adskillige dubletter imellem. De første år gik med at bringe orden i den vældige mængde. Der kom gang i indbindingen af både gamle og nye årgange, og dubletter af specielt provinsaviserne blev sorteret fra. Allerede under de drøftelser, der førte til oprettelse af Avissamlingen, havde Vilhelm Grundtvig som nævnt foreslået, at dubletter blev tilbudt biblioteker og avisredaktioner. Men han måtte vente til 1926 med at gennemføre denne del af sin plan for løsning af avisspørgsmålet. Resultatet blev, at Avissamlingen kom af med godt 7500 avisårgange (knap 4000 pakker).²¹ De resterende dubletter blev kasseret, så der blev plads til tilvæksten. I 1927 bestod samlingen af godt 15.000 bind.

Efter de første år med intensivt ordningsarbejde fandt arbejdet i samlingen en rytme, som varede ved i mange år. Dagene gik med modtagelse af aviser fra avistrykkerierne, kontrol af nummer, udgave og sidetal, indbinding, ekspedition fra magasinerne og indimellem undersøgelser og afskrift. Store problemer synes der ikke at have været. Men problemer var der. Et af de tilbagevendende var manglende aflevering. Nogle sager blev overgivet til politiet, men ofte lykkedes det at få manglende aviser afleveret ved at appellere til udgiverne. Også på anden måde kunne der opstå mangler: i en periode forsvandt således en del nye aviser. Det viste sig, at rengøringskonen hver morgen tog den øverste avis i bunken til at slå om sine arbejdssko! Den gik ikke i Avissamlingen, hvor det altover-

skyggende mål for personalet altid har været at sikre en komplet samling af danske aviser.

Personale

Tre personer udgjorde i mange år samlingens personale: avisforvalteren, der skulle være bogbinder, en bogbindersvend og en kvindelig medhjælper (en pige som det hed uanset alder).

Til avisforvalter blev i 1916 udpeget *Anders Jacobsen*, der siden 1908 havde været bogbindersvend ved Statsbiblioteket. Han gik til opgaven med ildhu, og har en stor del af æren for, at arbejdet i samlingen kom godt fra start. Et godt billede af manden og tiden får man ved at læse Vidar Bruuns reportage fra Avissamlingen: »Statens Avisforvalter, Hr. Anders Jacobsen, [...] er en Haandværker af den gamle, omhyggelige og dygtige Slidertype, for hvem Arbejdet er Alfa og Omega. Han er Ungkarl og har derfor Tid til efter Fyraften at dyrke sin Have og hænge Tobaksblade – de eneste Blade, som ikke direkte vedrører Avissamlingen – til Tørre paa Klædesnore paa Loftet og servere Akvavit med Sukker til for den biblioteksinteresserede Gæst. Han er kort sagt en fortræffelig Mand. Og under hans Førerskab beser jeg hans Kælebarn – Avissamlingen«. ²² Han fratrådte med udgangen af 1936. ²³

Hans efterfølger som avisforvalter blev *Viggo A. Edvardsen*, der havde været bogbinder i samlingen siden 1923. Edvardsen fratrådte officielt, da han blev 70 i 1952, men fortsatte som honorarlønnet forvalter til 1964. Også andre ansatte holdt ved længe. *Carla Larsen* blev ansat som bogbinderassistent i 1916 og blev ved til 1971, hvor hendes job med kollationering og anden kontrol blev overtaget af *Hanne Larsen*, som stadig er ansat. ²⁴ Denne kontinuitet, og personaletallets lidenhed, har betydet at der ikke er meget skriftligt materiale om samlingen. Der har ikke været behov for det – man vidste, hvordan tingene skulle gøres.

Statens Avissamling blev oprettet som en selvstændig institution med eget budget, men med overbibliotekaren ved Statsbiblioteket som øverste ansvarlige. For personalet i Avissamlingen var det vigtigt at holde fast ved, at man ikke var en del af Statsbiblioteket, men

50-års dagen for Avissamlingens åbning for publikum, den 17. maj 1968, blev fejret med en lille sammenkomst i Statsbiblioteket. Her ses de tre »veteraner«, fra venstre V. A. Edvardsen (ansat i Avissamlingen 1923-64), Carla Larsen (ansat 1916-71) og H. E. Christophersen (ansat 1937-74). Statsbiblioteket, billedsamlingen.

en selvstændig enhed. Og den fysiske afstand mellem de to institutioner understøttede dette. I mange år var der i mere end en forstand langt mellem Vester Allé og Høegh Guldbergsgade. Skiftende overbibliotekarers holdning til samlingen har uden tvivl været præget af dette forhold.

For *Vilhelm Grundtvig* var oprettelse af Avissamlingen først og fremmest et bidrag til at løse Statsbibliotekets pladsproblemer. Aviser og avisstof var ikke det, der havde hans faglige eller personlige

interesse; dybest set tvivlede han på, om aviser hørte til i et videnskabeligt bibliotek.²⁵ Men når nu »avissagen« var blevet hans opgave, skulle den løses fagligt forsvarligt. Han satte sig grundigt ind i problemerne, og fandt enkle løsninger, der viste sig holdbare i mange år. Han skrev adskillige indlæg og redegørelser om avis-spørgsmålet. Alle er de holdt i hans nøgterne og lidt distante stil. Men igennem skinner en vis stolthed over, at det i Danmark med enkle midler lykkedes at finde en løsning på et problem, som man mange steder i udlandet måtte kæmpe videre med.

Emanuel Sejr, der efterfulgte Grundtvig som overbibliotekar i 1936, var på sin vis et »avismenneske«. Han var en flittig bidragyder til Aarhus Stiftstidende, og han benyttede i stor udstrækning aviser som kilder i sit lokalhistoriske forfatterskab.²⁶ At dømme efter bemærkninger i breve til københavnske kolleger har Sejr imidlertid fundet samarbejdet med Avissamlingen besværligt. Med store pladsproblemer og byggeplaner havde Sejr nok at se til, så Avissamlingen har nok ikke haft megen opmærksomhed fra hans side, og den fungerede jo som den skulle.

Under Sejrs efterfølger, *Ib Magnussen*, blev Avissamlingen flyttet sammen med Statsbiblioteket i den nye bygning (jf. nedenfor). Magnussens store indsats var gennemførelse af byggeplanerne og udbygning af universitetsbiblioteksfunktionen, og aviserne synes ikke at have interesseret ham synderligt.²⁷

Anderledes var det med *Karl V. Thomsen*, der afløste Magnussen i 1968. Både før og efter sin bibliotekskarriere var Thomsen journalist, eller »publicist« som han i sine senere år foretrak at kalde sig. Han var meget optaget af Avissamlingen og af at markere Statsbiblioteket som »mediebibliotek«.²⁸ Thomsen gjorde en stor indsats for at få mikrofilmningen i faste rammer for på den måde at bevare aviserne for eftertiden (jf. nedenfor).

Flytning og integration

I 1964 flyttedes Statens Avissamling til Statsbibliotekets nye bygning i Universitetsparken. Samlingen var i mange år vokset jævnt med over 600 bind om året, og samtidig blev samlingens magasin brugt til aflastning af Statsbibliotekets overfyldte magasiner. Plad-

22. februar 1983: Uheldet er ude. En kompaktreol i den nye aviskælder væltede og rev i faldet tre andre reoler med. Ingen personer kom til skade, og avisbindene klarede det også uden »varige men«. Uheldet skyldtes en fejlmontering i den reol der væltede. Statsbiblioteket, billedsamlingen.

sen var efterhånden blevet kneben, og nye magasiner til aviserne indgik derfor i planerne for bibliotekets nye bygning. Afgørende for flytningen var imidlertid, at man ønskede at opbevare aviserne under bedre forhold. Magasinet i den gamle kasernebygning var som nævnt uden opvarmingsmulighed, og arbejdsrum og læsestue blev opvarmet af en kakkelovn.

Forberedelsesarbejdet startede i vinteren 1964 og foregik med brug af håndlamper, vanter og andet udstyr.²⁹ Over sommeren (fra juni til oktober) blev de ca. 40.000 bind, samlingen da omfattede, flyttet til kældrene under bibliotekets nye hovedbygning, og der blev indrettet særlige avislæsepladser i tilknytning til læsesalen.

Forberedelsesarbejdet til flytningen var omfattende. På grund af pladsmangel havde man brudt med den oprindelige opstillingsorden. Sammenhørende dele af samlingen var placeret adskilt, og man levede med mærkelige pladshenvisninger («drej – til venstre» o.l.). Før flytningen blev samlingen grundigt gennemgået, og der blev lavet udførlige »flyttelister« med nøjagtig angivelse af bestand m.v. På basis af disse flyttelister blev der lavet en katalog over samlingen, som stadig er det daglige arbejdsredskab. Ved indflytningen i det nye magasin blev der etableret en mere gennemskuelig opstilling, og aviserne blev placeret liggende i reolerne i stedet for som hidtil stående.

Ved flytningen blev Statens Avissamling integreret helt i Statsbiblioteket, idet alle processer vedrørende aviserne blev integreret med tilsvarende processer for andet materiale. Ansvar for samlingen blev henlagt under Tidsskriftafdelingen, der havde Karl V. Thomsen som chef. Den fulgte senere Thomsen, da han blev sous-chef og flyttede til Administrationsafdelingen. Avisforvalterstillingen blev nedlagt, og i 1968 blev forskningsbibliotekar *Klaus Munck* udnævnt til daglig leder, en post han fratrådte i 1991.

I 1977 blev aviserne flyttet igen, men denne gang ikke så langt. For at give plads til bibliotekets voksende samlinger blev der lavet et nyt underjordisk magasin i tilknytning til de eksisterende kældre. På magasinets 1300 kvadratmeter blev der opstillet 20.000 meter hylder i kompaktreoler, så der var god plads til de ca. 64.000 bind, samlingen omfattede på det tidspunkt. Samlingen omfatter med udgangen af 1993 ca. 84.000 avisbind.

Bevaring og mikrofilmning

Allerede i 1916 under Rigsdagens behandling af forslaget om oprettelse af Statens Avissamling kom der bemærkninger om avisernes holdbarhed, specielt med henvisning til papirkvaliteten. Enkelte så frem til en »naturlig udtynding« i samlingen, så udgifterne kunne holdes nede. Den overvejende holdning var imidlertid, at aviserne er værdifuldt historisk kildemateriale, som bør bevares. Som den primære bevaringsforanstaltning så man oprettelse af en avissamling, dernæst fastholdelse af antallet af pligteksemplarer (fire), så der

ville være passende med erstatningseksemplarer til brug, og endelig indbinding af aviserne.

Disse synspunkter var bestemmende i mange år, men i 1952 nedsatte Danmarks Biblioteksforening et mikrofilmudvalg, der skulle udarbejde retningslinjer for mikrofilmning. Udvalget, der havde rigsbibliotekar Palle Birkelund som formand, koncentrerede sig om aviserne. Udvalget foreslog filmning af aviserne af tre grunde: (1) sikring af indholdet, idet mange aviser er ved at gå til grunde som følge af »indre« nedbrydning kombineret med hyppig brug, (2) lettere distribution og benyttelse, idet det er noget nemmere at transportere mikrofilm end originalaviser, og (3) pladsbesparelse.

Som et resultat af udvalgets arbejde blev der i 1955 indgået en aftale med et privat firma (Minerva Mikrofilm) om filmning af nogle få større aviser, og derved blev det i mange år. I 1970 nedsatte Forskningsbibliotekernes Fællesråd en aviskomité med Karl V. Thomsen som formand. Komitéen pegede på en løbende og kontrolleret filmning af hele den udkommende danske avismasse som mål for avisfilmningen. En sådan filmning skulle være komplet, dvs. indeholde hver dags forskellige aflæggere, lokaludgaver osv., hvilket ikke altid var tilfældet med den hidtidige filmning.³⁰ Aviskomitéen gennemførte en større undersøgelse af afsætningsmulighederne for avisfilmene. Statsbiblioteket gik nu aktivt ind i filmningen, og fra 1976 filmes alle danske aviser løbende i et samarbejde mellem Statsbiblioteket og Minerva Mikrofilm.³¹

For de ældre, ikke-filmmede aviser var situationen den, at mange, ikke mindst de københavnske dagblade, var i fare for at gå tabt som følge af papirnedbrydning og hyppig brug. Forskningsbibliotekernes Aviskomité, nu med Torkil Olsen som formand, tog derfor initiativ til et retrospektivt filmningsprojekt. I kraft af puljemidler fra Kulturministeriet kunne projektet starte i 1989. Målet er at overføre alle ikke-filmmede danske aviser til mikrofilm. Filmningen foregår i Statsbiblioteket på grundlag af eksemplaret i Statens Avissamling.

Det har været overvejet, om andre metoder end mikrofilmning kan bruges til at sikre aviserne. Men det er den almindelige opfattelse, også i udlandet, at af de nu kendte metoder er filmning den

Statsbibliotekets avislæsesal 1994. Aviser er et meget benyttet materiale, og ved bibliotekets ombygning 1993-94 blev der indrettet en helt ny avislæsesal centralt i biblioteket. Statsbiblioteket, billedsamlingen.

bedste måde at sikre aviserne for fremtiden. Filmene har vist sig holdbare – uden at man dog kender grænserne for holdbarheden. Men filmene har begrænsninger. Reproduktion af avisbilleder og visse typer presseforskning (bl. a. med opmåling som metode) kræver brug af originalaviserne. Man kan derfor ikke forestille sig, at Statens Avissamling ender som en ren mikrofilmsamling!

Der arbejdes nu flere steder med overførsel af mikrofilm til det elektroniske medie (digitalisering). Det har spændende perspektiver, hvad angår benyttelsen af aviserne. Men det vil stadig være papirudgaven, der er den primære udgave, som det i visse tilfælde er nødvendigt at have adgang til. Derimod må det forventes, at der vil ske store ændringer, hvad angår fremtidens aviser. Den elektroniske avis, hvor abonnenterne får overført dagens avis til pc via netværk, er måske ikke så langt væk. En ny situation vil opstå, når den primære udgave af en avis er den elektroniske udgave.

Perspektiver

I begyndelsen af århundredet var den almindelige holdning, at aviserne ikke rigtigt hørte hjemme i bibliotekerne. De var besværlige at håndtere og fyldte meget. I *Haandbog i Bibliotekskundskab* skrev H.O. Lange, at det vil være hensigtsmæssigt at udskille aviserne »for at skabe Plads for de *egentlige* Bibliotekers Vækst«. ³² Oprettelsen af Statens Avissamling var et udtryk for denne holdning. Siden blev Statens Avissamling integreret i Statsbiblioteket. Det kan man se som et symbolsk udtryk for, at aviserne betragtes som lige så betydningsfulde som andre dele af den kulturelle arv, pligtafleveringsbibliotekerne skal tage vare på.

Ved samlingens oprettelse blev der som vanligt ved en sådan lejlighed tegnet fremtidsperspektiver. Ejler Haugsted fremhævede, at man ved placeringen i Århus havde protesteret »mod den Parole, der har lydt i over halvtredje hundrede Aar: alt, hvad der er fælles for hele Landet, skal samles i København«. Selv om én svale ikke gør nogen sommer, fandt Haugsted, at der var tale om et fremskridt med perspektiv. ³³

I sin præsentation af samlingen nævnte Vilhelm Grundtvig, at der i samlingens læsestue var ophængt billeder af dansk presses afdøde koryfæer »fra den poetiske gamle Anders Bording til den mere prosaiske Hørup.... Den lille Portrætsamling skulde gerne vokse med Tiden og kan maaske efterhaanden udvides til et lille dansk Presse-museum (og Pressearkiv)«. ³⁴ Der blev faktisk oprettet et pressemuseum i Århus, men ikke med tilknytning til avissamlingen. Museet havde i mange år til huse på Journalisthøjskolen. Museet blev nedlagt i 1989, men siden genåbnet som en del af Danmarks Grafiske Museum i Odense. I 1993 blev Pressehistorisk Selskab nedlagt, og med det forsvandt Pressens Årbog som publikationssted. Der laves pressehistorisk forskning i Danmark, men den er ikke af et sådant omfang eller har så stor almen interesse, at den kan bære en særskilt organisation.

Mange år senere tegner sig et andet perspektiv, som ingen kunne forudse ved oprettelsen af Statens Avissamling: i dag huser Statsbiblioteket ikke alene statens hovedsamling af trykte massemedier. Biblioteket huser også statens samling af æterbårne eller elektroni-

ske medier. I 1987 fik Statsbiblioteket til opgave at indsamle og bevare danske radio- og tv-optagelser. Med det som formål oprettede Statsbiblioteket Statens Mediesamling – men det er en helt anden historie.³⁵

APPENDIKS

Benyttelse af aviserne i Statsbiblioteket og Statens Avissamling

	Avisbind (og avismikrofilm)	Aviskronikker (fra 1943)
1918	414	–
1920	813	–
1930	2.111	–
1940	4.902	–
1950	7.385	2.939
1960	*	6.937
1970	16.449	21.262
1980	27.807	31.184
1990	33.802	51.280
1994	34.305	52.246

* Der foreligger ikke tal fra 1960. Fra 1970 omfatter tallet benyttelse af avisbind og avismikrofilm på Statsbibliotekets læsesal, udlån af aviser og avismikrofilm til andre biblioteker samt kopier fra avismikrofilm.

Manuskriptet er afsluttet i 1995. I 1997 vedtoges en ny pligtafleveringslov, som fastholder Statens Avissamling som statens hovedsamling af aviser. Om baggrunden for den nye lov kan man læse i *Den trykte kulturarv: Pligtaflevering gennem 300 år*. Red. Henrik Horstbøll og John T. Lauffsén. Kbh.: Det Kgl. Bibliotek i samarbejde med Statsbiblioteket 1998 (Danish Humanist Texts and Studies vol. 16) (heri Svend Larsen: Pligtaflevering af aviser).

NOTER

1. Vilhelm Grundtvig: Bibliotekssagen i Danmark. Dens Mål og Midler. Kbh. 1910. S. 53, jf. s. 16f.
2. Således foreslog rigsarkivar V. A. Secher på Dansk Historisk Fællesforenings første årsmøde i 1911, at aviserne blev flyttet fra arkiver og biblioteker til særlige institutioner, avisbiblioteker eller avismuseer: Vore Avisers Opbevaring. I: Meddelelser fra Dansk Historisk Fællesforening, bd. 1, 1909-13, s. 103.
3. Statsbibliotekets første urolige år er beskrevet flere steder, senest af Ejgil Søholm: Statsbiblioteket frem til 1952. I: Fra Bispetofte til Bjerget. Statsbiblioteket 1902-77. Red. E. Søholm og Karl V. Thomsen. Århus 1977.
4. Forskellige redegørelser udarbejdet af Vilhelm Grundtvig og høringsvar i SBs arkiv; 1905-1936 (Grundtvigs arkiv); 49: Avissagen.
5. Rigsdagstidende 1914/15, Folketingets Forhandlinger, sp. 1924.
6. Grundtvig til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet 5. juli 1915 (SBs arkiv, som n. 4).
7. Rigsdagstidende 1915/16, Folketingets Forhandlinger, sp. 3388; Landstingets Forhandlinger, sp. 1195.
8. Udvalgsbetænkningen i Rigsdagstidende, Tillæg B, sp. 2963ff.
9. Pligtaflevering af aviser er behandlet særskilt i udvalgsbetænkningen, Betænkning vedrørende Statens Biblioteksvæsen, København 1927, s. 105-112.
Forinden var spørgsmålet blevet behandlet i et udvalg som foreslået under Landstingets behandling af forslaget om oprettelse af Statens Avissamling. Udvalget behandlede specielt spørgsmålet om aflevering af såkaldte aftryksblade. Udvalgsflertallet (rigsarkivar Erslev, overbibliotekarerne H. O. Lange, Sofus Larsen og Vilhelm Grundtvig) anbefalede, at man fastholdt de gældende pligtafleveringsbestemmelser. Også hvad angår aftryksblade fastholdt udvalgsflertallet afleveringspligten i fuldt omfang ud fra den betragtning, at aftryksblade sjældent er rene aftryk ret længe; ofte bringer disse blade lokalt stof og særlige annoncer. Udvalgets mindretal (bogtrykker P. Hansen) mente, at ét eller to eksemplarer af aftryksblade måtte være nok. Se: Betænkning angaaende de offentlige Bibliotekers Ret til Frieksemplarer. København 1917.
10. Bekendtgørelse nr. 461 af 18. december 1939.
11. Brevveksling mellem R. Paulli, KB, og Em. Sejr, SB, 1950. SBs arkiv; Avissamlingens arkiv.
12. Brev af 14. jan. 1960 fra M. Haugsted, KB, til Ib Magnussen, SB. I: SBs arkiv; 1957ff; Statens Avissamling. Oplysningerne er bekræftet i Det kgl. Bibliotek, sektion Danske Aviser.
13. Den første indførsel i kassebogen for Statens Avissamling er dateret 3. juli 1916 og vedrører fragt af bord og stol fra Statsbiblioteket.
14. Vilhelm Grundtvig: Mellem gamle Aviser. Statens Avissamling i Aarhus. Berlingske Tidende (aften), 16.9.1918.

15. Lånesedlerne blev på et tidspunkt gennemgået af den ansvarlige for bibliotekets Håndskriftsamling, dr. Helge Søgaard. Han frasorterede lånesedler fra kendte personer, deriblandt to fra Nis Petersen, »desværre begge skrevet med avisforvalterens hånd«! Notat af 9.1.1973 i SBs arkiv; 1957ff; Statens Avissamling.
16. Ejler Haugsted: Statens Avissamling i Aarhus. I: Fortid og Nutid, I, 1917, s. 238-45.
17. P. Munch: Studiet af de sidste Aartiers Historie. I: Festskrift til Kristian Erslev den 28. decbr. 1927 fra danske Historikere, Kbh. 1927, s. 660 og 663. – Et tidligt eksempel på et historisk arbejde, der i vid udstrækning bygger på avisstof, er Hans Jensen: Lars Bjørnbak og den bjørnbakske Bevægelse, Kbh. 1919. I forordet nævner forfatteren sin brug af aviser, »for hvis Studium Statens Avissamling i Aarhus har frembudt en god Arbejdsplads«.
18. Jf. Roy Porter: Newspapers as resources for social historians. I: Newspaper preservation and access. Ed. Ian P. Gibb. München 1988. Vol. I, s. 84-95.
19. Status for registerspørgsmålet giver Vilhelm Grundtvig: Statens Avissamling i Aarhus. I: Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen, vol. 6, 1919, s. 54f.
20. Jf. Kristof Glamann: Historie, økonomi og statistik. I: Linier i dansk historieskrivning i nyere tid. Udg. af Den danske historiske Forening, Kbh. 1976. S. 100ff.
21. Dubletsspørgsmålet er behandlet af Vilhelm Grundtvig i Statsbiblioteket i Aarhus 1902-1927, Århus 1927, s. 171f.
22. Vidar Bruun: Avisbiblioteket i Aarhus. I: Pressens Magasin, 1918, nr. 24, s. 20.
23. I sine erindringer har Emanuel Sejr med vanlig indlevelse beskrevet Anders Jacobsen og hans skæbne. Em. Sejr: Biblioteks- og kulturliv i Århus. Århus 1977. S. 174.
24. Personaleforholdene fremgår i øvrigt af personaleoversigterne i (1) Statsbiblioteket i Århus 1902-1952. Århus 1952, og (2) Fra Bispetofte til Bjerget (som n. 3).
25. »Skønt Aviserne er til Fortvivlelse for Bibliotekerne, har mange af dem rundt i Verden dog med priselig Uselvskhed samlet store Masser deraf...«, Grundtvig (som n. 14).
26. Em. Sejrs journalistiske indsats er dokumenteret i Peter Nielsen: Sejr i Stiften. En citatbibliografi. Århus 1989. Under arbejdet med lokalhistorien lavede Sejr i øvrigt et kartotek med henvisninger til lokal- og personalhistorisk stof i Aarhus Stiftstidende. Det blev til et kartotek med godt 110.000 kort (jf. herom anf. arb. s. 283).
27. Dette indtryk bekræftes af to af hans daværende medarbejdere, fuldmægtig Karen Grotkjær og tidl. kontorfuldmægtig Birthe Larsen.
28. Som et blandt flere eksempler kan nævnes Karl V. Thomsen: Generationers genbrug af medierne. I: Dansk Presse, nr. 10, 1978, s. 12-13.
29. Meddelt af forskningsbibliotekar Lotte Stefani, der som en af sine første store opgaver stod for registreringen og flytningen af aviserne. Om flytningen kan

- man i øvrigt læse i Niels Åge Niensens morsomme kapitel: Dengang vi byggede det nye Statsbibliotek og flyttede det gamle. I: Fra Bispetofte til Bjerget (som n. 3), s. 175 og 179.
30. Indstilling om mikrofilmning af aviser fra Forskningsbibliotekernes Fællesråds Aviskomité, 14. december 1972 (i SBs arkiv).
 31. Aktiviteten kan følges i publikationen Avismikrofilm i Statsbiblioteket, 1.-17. udg., 1974-1991 redigeret af Klaus Munck, fra 18. udg. 1992 redigeret af Frank Kastrup.
 32. Haandbog i Bibliotekskundskab, 1. udg., Kbh. 1912, s. 24 (udh. tilføjet).
 33. Ejler Haugsted (n. 16), s. 245.
 34. Vilhelm Grundtvig (n. 14).
 35. Avissamlingens tilknytning til Statsbiblioteket blev dog relativt tidligt brugt som argument for at placere en mediesamling i Statsbiblioteket, se. f.eks. H.P. Clausen: Statsbiblioteket og medieforskningen. I: Fra Bispetofte til Bjerget (som n. 3).